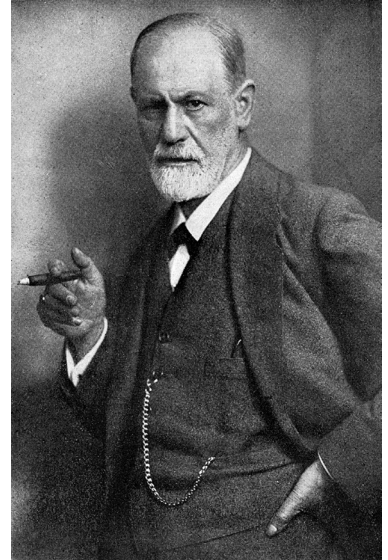

Pratarmė. PSICHOANALIZĖS AKTUALUMAS

Ši šeštoji „Neklasikinės ir XX a. filosofijos“ knyga skirta sudėtingam XX a. kultūros reiškiniui – psichoanalizei. Ji tęsia įtakingiausioms pasibaigusio amžiaus personalijoms ir humanistikos kryptims skirtų Lietuvos kultūros tyrimo instituto Komparatyvistinių kultūros studijų skyriaus leidinių seriją. Teminio psichoanalizės fenomeno pažinimui sudaryto straipsnių rinkinio pagrindas – įvairiose Lietuvos aukštosiose mokyklose, mokslinių tyrimų institutuose ir užsienyje dirbančių specialistų tekstai. Ši knyga turėjo pasirodyti dar 2010 m., tačiau dėl leidyklos, kurioje buvo planuota išleisti, bankroto, jos leidimas nusikėlė šešetą metų. Todėl parengtos knygos dalis tekstų buvo paskelbta kitur.

Psichoanalizės gimimas siejamas su austrų neuropatologu, psichiatru, psichologu, filosofuojančio praktiko Sigmundo Freudu vardu. Vertinant psichoanalizę genetiniu aspektu, galima teigti, kad ji yra *psichoterapijos metodas, ilgainiui išsirutuliojęs į universalių ambicijų kupiną metapsichologiją (ir ne tik ją)*. Užgimusi kaip neurozių gydymo metodas psichoanalizė ilgainiui išplėtė savo tyrinėjimų lauką ir į antropologijos, t. y. mokymo apie žmogų, vėliau į filosofiją, kultūrologiją, religijotyra, mitologijos studijas, pedagogiką, estetiką, menotyra ir kitas mokslinio pažinimo sritis.

Kaip bežvelgtume į psichoanalizės pradininko, filosofuojančio praktiko Freudu išplėtotas teorijas, tenka pripažinti, kad tai buvo vienas didžiųjų XX a. mąstytojų. Jo idėjos, nepaisant kontroversiškumo ir neretai skandalingos reakcijos, pakeitė viešpatavusius požiūrius į žmogaus psichikos sandarą. Freudas, vadindamas psichoanalizę savo sunkiai pagimdytu ir išpuoselėtu „kūdikiu“, siekė nuvainikuoti veidmainiška „padorios“, respektabilios biurgeriškos visuomenės etines normas, jos moralines konvencijas, mitus, parodyti „kitą“ užslėptą „tamsiąją“, susijusią su galingu nesąmoningumu ir žmogaus, kaip gyvūnijos pasaulio atstovo su biologiniais instinktais, psichikos ir gyvenimo puse. Siekis ištraukti į dienos šviesą tuos nesąmoningumo herojus, kurie žemina, nepaiso filisterių moralės normų, šokiruoja visuomenę menamomis nešvankybėmis ir detalėmis, trukdė psichoanalizės idėjų sklaidą. Ši teorija nuo pat pradžių buvo aršios kritikos ir audringų diskusijų objektas. Jos kūrėjas buvo medikų, psychoneurologų, psichologų ir akademinės bendruomenės kaltinamas nesiskaitymu su šimtmečiais gyvavusiomis tradicijomis, daugeliu baisių nuodėmių, kuriomis, psichoanalizės oponentų nuomone, turėtų užsiiminėti kriminalistai ar jiems artimų profesijų atstovai.

1885 m. gavęs valstybinę stipendiją, Freudas išvyko stažuotis į Prancūziją, kur Paryžiuje, vadovaujamas garsių psychoneurologų Jeano-Martino Charcot, o vėliau ir Hippolyte'o Bernheimo tiria isterijos ištakas, hipnozės galimybes, metodus, nesąmoningumo pasaulį, seksualumo poveikį žmonių gyvenimui ir kūrybai.

Sigmundas
Freudas, 1922

Neabejotiną poveikį jam turėjo ir bendravimas su hipnozės galimybes terapijai tyrinėjusiu tautiečiu Breueriu. Pasižymėdamas stebėtinu darbštumu, plačia humanitarine erudicija, geru kalbiniu pasirengimu ir puikiu literatūriniu talentu, Freudas ilgainiui iškyla kaip ambicingas ir įvairiapusis mokslininkas, neabejotinas šios krypties lyderis, prie kurio prisišlieja daug įtakingų šalininkų, plėtojusių savitas psichoanalitinės teorijas. Lietuvos skaitytojams

Freudas, be visų savo nuopelnų, įdomus ir dėl nežinomų jo šeimos ryšių su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste*.

Psichoanalizės terminą mokslininkas pirmą kartą pavartojo 1896 m. po išsiskyrimo su bendražygiu Josefu Breueriu, taip siekdamas pabrėžti savo mokslinio požiūrio ir pasirinkto kelio originalumą. Tačiau psichoanalitinės teorijos formavimasis buvo ilgas ir sudėtingas; pagrindiniai jos sudėtiniai elementai buvo toliau konceptualiai grindžiami programiniuose 1905, 1914,

Iš kairės į dešinę sėdi: Sigmundas Freudas, Sándoras Ferenczi ir Hannsas Sachsas. Stovi: Otto Rankas, Karlas Abrahamas, Maxas Eitingonas ir Ernestas Jonesas, 1922

1920 m. skelbtuose veikaluose, o išbaigtą metapsichologijos pavidalą įgavo tik mokslininko gyvenimo saulėlydyje.

* Įvairiuose ekskursuose į savo giminės ištakas Freudas nurodo, kad vėlyvaisiais viduramžiais įsigalintis Vokietijoje antisemitizmas privertė jo protėvius XIV ar XV a. bėgti į Rytus, kol šeima pakliuvo į liberalesnę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės erdvę, o XIX a., stiprėjant antisemitizmui Rusijos imperijoje, į kurią pakliuvo ir Lietuva, žydai pajudėjo atgal į Vakarų. Savo biografijoje psichoanalizės pradininkas nurodo, kad jo šeima į Austrijos-Vengrijos teritoriją atvyko iš Lietuvos per Galiciją, o vėliau iš ten į dabartinės Čekijos teritoriją, kur 1856 m. gegužės 6 d. Sigmundas gimė Freiberge (dabar Příbor) Moravijoje (*Sigmund Freud présenté par lui-même*, 1984, p. 15).

Jo tėvas, varganas vilnos pirklys, Jakobas Freudas gimė 1815 m. Ivanovo Frankovsko apylinkėse, o motina, trečioji Jakobo žmona, Amalia Nathanson (1836–1931) pasaulį išvydo Brody mieste, greta Lvovo. Psichoanalizės pradininkas nugyveno ilgą ir sudėtingą gyvenimą, kuriame buvo skurdo, nuolatinės kovos dėl išgyvenimo, triukšmingos šlovės, artimų mokinių išdavysčių ir nacių pažeminimo akimirkų. Sigmundas buvo vyriausias gausioje aštuonių vaikų šeimoje, kuri sunkiai vertėsi. Vargas ir skurdas, pasak S. Freudo, buvo nuolatiniai vaikystės palydovai. Liberalių pažiūrų žydų šeimoje gimęs Freudas negavo daugeliui šios tautos atstovų būdingo ortodoksinio auklėjimo. Austrijos sostinės žydų bendruomenėje tuomet sparčiau nei imperijos paribuose, LDK kultūrinėje erdvėje ar vadinamoje „sėslumo zonoje“, vyko emancipacijos ir sekuliarizacijos procesai, kurie griovė anksčiau vyravusių uždarytų žydų bendruomenių konservatyvius judaizmo cementuojamus gyvenimo principus. Iš visų vaikų Sigmundas išsiskyrė unikaliais sugebėjimais, nuovokumu, uždaramu ir aistra skaitymui. Tėvas labai rūpinosi savo pirmagimio, kuris iš jo paveldėjo aistrą žinioms ir knygoms, lavinimu. Sigmundas vaikystėje menkai pasitikėjo savimi, buvo jautrus, neretai konfliktavo su aplinkiniais. Šio geriausio gimnazijos auklėtinio neeiliniai sugebėjimai, aštrus ir smalsus protas, pilnė mokytojų pagarbą o, kita vertus, bendramokslų neapykantą ir psichologinį terorą.

Iš daugybės Freudo pasekėjų psichoanalitiniame sąjūdyje ilgainiui išsiskiria šveicarų mokslininkas, vadinamosios „analitinės psichologijos“ kūrėjas Carlos Gustavas Jungas, kuris ženkliai išplečia psichoanalitinių tyrinėjimų lauką. Naujas psichoanalitinės teorijos raidos etapas siejamas su prancūziškosios psichoanalitinės teorijos versijos formavimusi Jacqueso Lacano veikaluose. Paskelbęs „grįžimo prie Freudo“ šūkį, ilgainiui jis išplėtoja savitas tyrinėjimo strategijas ir metodus, turėjusius stiprų poveikį postmodernistinių teorijų raidai.

Šių lyderių formuojama psichoanalitinė teorija nuo pat gimimo buvo aršios kritikos ir audringų diskusijų objektas. Jos kūrėjai buvo medikų, psichoneurologų, psichologų ir apskritai akademinės bendruomenės kaltinami daugeliu baisių nuodėmių, nesiskaitymu su šimtmečiais gyvavusiomis tradicijomis. Tačiau šią dieną šios daug dešimtmečių vilnijusios kritikos bangos nurimo, psichoanalizė tapo resppektabili plātų pripažinimā šiuolaikiniame pasaulyje įgavusi disciplina.

Mūsų dienomis psichoanalizė yra viena įtakingiausių dabartinės humanistikos tendencijų, aprėpiančių per 20 skirtingų orientacijų ir krypčių, stipriai paveikusių daugelį iškilų protų, jų požiūrį į žmogų, jo sąmonės pasaulį, galima sakyti, netgi vakarietišką mąstymo būdą. Kita vertus, po Antrojo pasaulinio karo įgavusi didžiulį populiarumą, psichoanalizė virto ir pelninga profesija, turinčia angažuotų ir gerai apmokamų šalininkų, kurių dauguma garbino Freudą. Įvairių psichoanalizės pakraipų įtaka išplito Prancūzijoje, Šveicarijoje, Argentinoje ir kitose šalyse. Ši mada po 1950 m. pasklido JAV, kur greit atsirado per 5000 psichoanalitikų. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais iš kelių dešimčių tūkstančių profesionalių psichiatrų per 70 procentų įvardijo save psichoanalizės šalininkais. Psichoanalitikų paslaugomis šiandien Europoje naudojasi kas penktas, o JAV – kas septintas žmogus. Psichoanalizės suprekinimo Vakarų visuomenėje istorija spalvingai aprašyta skandalingai pagarsėjusioje *Le livre noire de la psychoanalyse* („Juodojoje psichoanalizės knygoje“, 1925) ir daugelyje kitų panašių leidinių.

Lyginant su XX a. pirmosios pusės ir pokario metų psichoanalitinių teorijų pakilimu, Freudo veikaluose ir medicininėje praktikoje išpopuliarinta psichoanalizė septintajame dešimtmetyje patyrė keletą krizės tarpsnių. Vėliau suaktualinta įtakingų postmodernizmo ideologų Deleuze'o, Guattari, Derrida ir ypač Lacano veikalų, ji XXI amžiaus pastaraisiais dešimtmečiais išplėtė savo įtakos lauką ir įsiskverbė į įvairias socialinio gyvenimo, kultūros, pedagogikos, estetikos ir meno sritis.

Šio leidinio straipsnių autorių dėmesys sutelkiamas į psichoanalizės fenomeno savitumą ir jo vietos šiuolaikiniame pasaulyje paiešką.

Knygoje, kurią sudaro 32 skirtingų autorių tekstai, suskirstyti į penkis dalis, psichoanalizės fenomeno pažinimui skirti straipsniai yra išdėstyti teminiu ir probleminiu aspektais, siekiant logiškai organizuoti pateikiamą skaitytojams medžiagą.

Pirmoje dalyje – Antano Andrijausko, Tomo Sodeikos, Stasio Mostauskio, Naglio Kardelio, Algirdo Gaižučio, Stanislovo Juknevičiaus, Bronislovo Kuzmicko, Rasiaus Makselio, Aivaro Stepukonio straipsniuose įvairiais aspektais aptariamos pagrindinės teorinės ir metodologinės psichoanalizės problemos, idėjos ir jų sklaida. Autoriai, neretai sąmoningai vengdami vienareikšmių atsakymų, siekia

išryškinti, kur slypi psichoanalitinio pažinimo, jam būdingų metodologinių priemonių savitumas.

Antroje dalyje – Audriaus Beinoriaus, Loretos Poškaitės, Karolinos Levanaitės, Živilės Adulčikaitės, Aistės Klišytės straipsniuose – nagrinėjamos anksčiau mūsų akademinio mokslo marginalijose buvusios psichoanalitinės teorijos plitimo Rytuose ir žymiausių psichoanalitikų sąsajos su didingomis Rytų Azijos kraštų psichologijos ir psichoterapijos tradicijomis.

Trečioje dalyje – Algio Mickūno, Evaldo Juozelio, Tomo V. Kajoko, Egidijaus Kazimiero Staigio, Gilijos Žukauskienės, Arvydo Liepuoniaus straipsniuose dėmesys perkeliamas į psichiatrines ir psichoterapines problemas.

Ketvirtoje dalyje – Vaidos Asakavičiūtės, Salomėjos Jastrumskytės, Orestos Katakinienės, Eglės Dean, Agnieškos Juzefovič, Vilijos Janušauskienės, Rimos Pociūtės straipsniuose – analizuojamos psichoanalitinės estetikos, meno filosofijos ir menotyros problemos.

Penktoje dalyje – Gintauto Mažeikio, Leonardos Jekentaitės, Tomo Kačerausko, Jolitos Januškevičiūtės ir Kęstučio Šapokos straipsniuose – aptariamas psichoanalitinis požiūris į sąmonę, vaizduotę, ideologiją ir mirtį.

Tikimės, kad šis solidžios apimties psichoanalizės fenomeno interpretacijai skirtas mokslo straipsnių rinkinys susilauks įvairių humanitarinių disciplinų specialistų dėmesio ir išplės mūsų humanistikos tyrinėjimų galimybes.

Dėkojame visiems, prisidėjusiems prie šios knygos parengimo ir išleidimo, redaktorei Margaritai Dautartienei, dailininkei ir maketuotojai Skaistei Ašmenavičiūtei ir LKTI Komparatyvistinių kultūros studijų skyriaus darbuotojoms Kristinai Garalytei, Ievai Kuzminskaitėi, Karolinai Kanišauskaitei.

Sudarytojai ir moksliniai redaktoriai
prof. habil. dr. Antanas Andrijauskas, dr. Vytautas Rubavičius